

שרה כ"ץ

חיים בצל המוות

ענת פיינברג : צל הימים, סידרה בעריכת
עזריאל אוכמני, הוצאת ספריית פועלים,
תשל"ג (1973)

רב משמעות הוא "שגעונה" של הזקנה לבנו
סכומי ענק על קניית כל מיני תכשירי קוס-
מטיקה של צעירות (בעיקר "ליפסטיקים" בש-
לל גווני האדום והוורוד ; עמ' 49).

בהווייתה המזוהה של הזקנה יש כדי להשי-
רות על הצעירה מין קסם מרגיע כתיראפיה
מבורכת, משום שבהתמכרה לאהבתה, בורחת
שולה, למעשה, מאימת הזיקנה, הניוון והמוות
אל חיקם, ובכך היא כאילו מאפסת את
אימתם עליה. ואמנם, רק בחברתה של הזקנה
מרשה שולה לעצמה את תחושת החדווה היל-
דותית, שמעולם לא ידעה אותה. "הן יושבות
וצוחקות שעה ארוכה, כשתי ילדות שעשו דברי
איום ונורא, וזיק משונה זורח בעיניה של
הזקנה" (79). לא מקרה הוא שהזקנה היא
היצור היחיד המכנה את שולה בכינוי ילדותי
תפוקי מובהק — "שולינקה".

ביחסיהן המורכבים של השתיים יש ביטוי
מוזר של השלמה הדדית הפוכה. שכן, בעוד
שדמותה של הזקנה מורכבת מנפש מלאת חיות
וערנות נמרצת, וגוף חולה, מתפורר ומסתייד —
הרי דמותה של הצעירה מורכבת מגוף צעיר,
נאה ורענן, ונפש חולנית מתפוררת וכמושה.

ביטוי לזיקנה הנפשית של שולה ניתן לראות
ביחסה לילדים. היא פשוט שונאת ילדים (64).
מאידך היא ממש אוהבת זקנים (189).

לא ייפלא שיחס של השלמה הדדית כזו בין
השתיים מעורר את קנאתה של לוצי, בתה
הרווקה, המכוערת והדחוייה של הגב' מינץ,
הרואה בשולה מתחרה מסוכנת על אהבת אמה
והיא אומרת לה: "כשאת נמצאת פה ואת
יחד אתה נגדי, וכאילו נותנת לה כוח ודם
צעיר" (99). ברם, בעוד אשר השפעת שולה על

שני צללים קשים מעיבים על חייה של גיבורת
הסיפור הצעירה שולה גרין — צל העבר של
ילדות נכאה ויתמות מאם בגיל רך מזה ; צילו
של העתיד המפחיד בתמורותיו ההרסניות מזה.
שני הצללים הללו הינם למעשה צל אחד גדול
ומאיים — צילו של המוות על החיים.

זהו סיפור עצוב ורגיש, אפוף אווירת כמישה
ולואות ומין אפאתיה ויאוש שקט שבהשלמה.
זהו סיפורה של סטודנטית צעירה בת 28,
ילדת תל-אביב, שנקלעה למבוי סתום בחייה,
למרות שיופיה, כשרונותיה והצלחותיה בלי-
מודים מרמזים על עתיד מבטיח. אבדן-הדרך,
התסכול והיאוש, אינם נובעים מגורמים חיצו-
ניים אוביקטיביים, אלא מן העובדה ששולמית
גרין נתונה במעגל הכפייה העצמי של אימת
"צל הימים", שהיא רדופת פחד המוות. "פחד
המוות תמיד קיים בה. למן אותו היום שבו
נעלמה אמה, בהיות שולה בת שש" (עמ' 124).

שולה גרין חיה בעולם אאוטיסטי, שמאכלסים
אותו סיוטים, הזיות וחלומות-ביעותים לרוב.
עם זאת דומה, כי האירועים המציאותיים שהיא
עדה להם לפעמים, מזעזעים יותר מן החלו-
מות המבהילים ביותר.

כנגד האימה של "צל הימים" נוקטת שולה
אמצעי התגוננות מוזר ביותר: היא מתמכרת
לשליטתה המהפנטת של בעלת ביתה הזקנה,
הגברת מינץ. זוהי זקנה ייקית כבת שבעים
ומעלה, שיש בהווייתה מין מיזוג משונה של
זיקנה וילדותיות, כמישה ורעננות, חריפות-
מוחין וחשדנות קטנונית וקנאה ילדותית. זוהי
הוויה הממוזגת בתוכה את הזיקנה והחולי וה-
מוות הצפוי, יחד עם ערנות לחיים, להיטות
וסקרנות של נעורים.

הזקנה ניכרת לחיוב, השפעת הזקנה על שולה היא לשלילה. הזקנה מנסה להרחיקה מצעירים בני גילה (היא מסכסכת בין שולה לבין אהובה שרגא, ומנסה לעכב את שולה מללכת לנשף הצעירים). היא רוצה לגונן על שולה מפני תמורות מדאיגות בחייה, אך למעשה היא מקיפה את זרימת חייה של הצעירה, וכאילו חונטת אותה בכוח אהבתה המהפנטת, עד כדי כך ש"הפרש הגיל לא הורגש. שולה חשה איך מיום ליום הרגליה של האחת עוברים לחברתה; עולמן נעשה צר יותר ויותר, והוא כולל כמעט רק את עצמן — — — דומות היו לילדות השמחות שהשאירו אותו לבדן והן יכולות לשחק בחשאי משחקים אסורים" (49).

במצב זה של קיפאון, רק אהבת-אמת גדולה וחזקה של גבר, יכלה לחלץ את שולה מהשפעתה המאבנת של הזקנה. ואמנם, קיימת בחייה של הבחורה אהבת-אמת גדולה ועזה, אלא שזו אהבה חד-צדדית. שולה מוכנה לתת את כל עצמה לשרגא אהובה, אבל שרגא אינו מחזיר לה אהבה כאהבתה. אהבתו אנוכית וקאפריזית ואינה מסוגלת לשמש תחליף לאהבתה הנאמנה והמרגיעה של הזקנה. שרגא אוהב יותר מדי את עצמו ועצמאותו, ואינו מתכוון להעניק לשולה ביטחון ויציבות ונישואין, ולכן אהבתם חסרה סיכויי הגשמה. זוהי אהבה איילונית ללא תקווה וסבר. הואיל ושולה היא יצור אדיש, החסר את הכוח להגשמה עצמית, דומה שניחא לה באותה אהבה לחצאין, עקמומית, מתפשרת ונצלנית. למרות ידיעתה ש"היא זקוקה לו, צריכה לו יותר מאשר לכל אדם אחר" (75), אין היא מנסה להיאבק על אהבתה ולשנות את אהובה. כך אולי בגלל תסכולה ואכזבותיה בעבר, מחמת הכרתה שבעד כל רגע-אושר היא משלמת בשעות של סבל ודכאון-רוח, ש"אין אדם זוכה לאושר באהבה אלא כשרגע האושר כרוך בצער ועוגמת-נפש" (76).

יש רגע בסיפור, שבו נפתחת לשולה הודמ-נות לפרוץ את המעגל המהפנט של הזקנה, וזאת כשהיא מוזמנת לנשף מחולות עליו והמוני בדירת הגברת שיף, מדיירות הבית. "באותו רגע הבינה שולה כי חייה נעים במעגל קסמים סגור. הזקנה השתלטה עליה ושלטונה מתחזק מדי יום ביומו — — — היא חייבת ללכת (לנשף, — ש. כ.), להכיר אנשים צעירים שחדות החיים עדיין מפעמת בהם. אולי ימצא בהם מי — — — שיסיר ממנה את הרגשת המוות, את הרגשת הריקבון האיטי שמכרסמת בה" (112). שולה מחליטה לפרוץ את המעגל, לנסות ולטעום מן החיים וחדוות הנעורים. היא נענית לחיוריו של אורי, בחור חביב וטוב,

החפץ להיטיב עמה, ולעזור לה להשתחרר ממועקותיה ותסכולה; אולם באותו רגע מופיע שוב שרגא, מאהבה הראשון, והיא חוזרת אל אהבתו האנוכית, העקרה, שאין בה כדי להורי-שיעה ולחלצה מסגור עולמה ההרוס.

שולה חוזרת אל מסלול-חייה השיגרתי הקיפוא, אל פיסת-הקרקע המצטמצמת והולכת של חייה בחברת הזקנה המסתיידת והולכת, ומתפוררת לעיניה במהירות עצומה, ואל חברת מאהבה האגואיסטי שהרגליו יקרים לו מאהבת-אמת. היא מתקפלת יותר ויותר בתוך עצמה, נסגרת במעגלה האוטורי, המלא פחדים ותסבי-כים ללא מוצא.

חלום סמלי אחד מבטא בצורה מזועזעת את מצבה (161—163). בחלומה היא ניצבת במר-כזו של שטח ריק אין-סופי, לבושה בגדי כלה לבנים מכף רגל עד ראש, עומדת בתוך אלומת-אור בהירה הנוגת עליה מעל, והיא כולה דריכות והאזנה למוזיקה עריבה, כל ישותה אומרת ציפיה לישועה וחסד. אז מופיעים ומתקבצים סביבה כל חבריה ללימודים משנות לימודיה, בביה"ס העממי, בתיכון ובאוניברסי-טה. הם רכובים על חתולים וכלבים — והם קרבים אליה ובוחנים "כל איבר בגופה כאילו היא ערומה" אחר-כך הם צוחקים לה, יודים בה מטראבנים ושרים עליה (שם 162): "שולה המשוגעת / בפה שלה צרעת. / שולה הקיר-חת / תפרו לה את התחת". שולה מנסה לברוח, אבל אלומת האור רודפת אחריה. היא נרמסת ובגדי הלבן שלה נקרעים. היא הולכת מתכ-ווצת. לבסוף, כמין עובר מצומק, פחוס ומעוך היא מוכנסת לארון-שייש שבתוכו נשמעת לה המנגינה הקסומה. היא יודעת שרגע קרב ובא, אף כי אינה יודעת מהו שעתיד לקרות. אבל חמים לה וטוב. זוכרה של אמה המתה עולה בה...

מתברר כי לנפש מסוכסכת והרוסה זו, שאי-מת-המוות משתקת בה את תשוקת-החיים, לא נותר אלא להשתוקק למוות. הואיל והזקנה האוהבת והאהובה שחגה סביבה את מעגל הב-טחון המהפנט, כבר איננה, משלימה שולה ברצון עם מותה וכליונה הממשי. "אני אוהבת את השקט סביבי — — — המתים שרויים בצל השקט — — — אני חושבת הרבה על המוות, ותמיד נראה הוא לי כמצב מאושר ומיוחל — — — אני חושבת ששם יודעים את סוד החיים — — — אני אוהבת את המתים" (191).

בטכניקה של כתיבת הסיפור יש משהו יוצא דופן. בעוד שתיאור וסיפור חייה של הגיבורה בהווה, מועלים בפי מספר כל-יודע נסתר בגוף

בין פירנצה לסיני

אברהם פסקא : אודיסיאה 6, ספריית פוע"ל, תשל"ג.

"מדינות" איננה רק שאלה של זמן, כלור-מר תגובה מיידית, ישירה, זמן קצר בלבד אחרי ההתרחשות עוד לפני שזו עוכלה כראוי והובנה לכל עומקה ולכל רכיביה. "מדינות" היא גם תגובה ישירה, מתוספסת, אותנטית, אפילו היא באה כעבור זמן. "אודיסיאה 6" נכתב בעקבותיה של מלחמת ששת הימים, והוא אולי הספר האחרון שנכתב על מלחמה זו ויצא לאור לפני שפרצה מלחמת יום הכיפורים. קריאתו אחרי המלחמה האחרונה, יחד עם שאלות כבדות שהיא מעלה כלפי כמה מן הרעיונות המועלים על ידי המחבר, הופכת את הספר לאקטואליה ואינה מאפשרת בעצם כל מימד של ריחוק. הסיפור כתוב בכנות רבה ותוך מעורבות אישית עמוקה, שאין להטיל ספק במהימנותה. שאלות-יסוד של חיינו מוצגות בחריפות בוטה, אבל אותנטיות וכנות אינן אמת. על כל פנים, אינן עושות ספרות טובה. ודווקא המלחמה האחרונה (אף שנדמה לי כי הייתי מגיבה על הספר באופן דומה גם לפני) מפחיתה את משקלה של הביקורת האסתטית וממקדת את העניין בבעיות. כי מנקודת מבט אסתטית זהו רומאן קלוש למדי. סיפור העל-לה לא גוער, כנראה, מלכתחילה אלא להציג פילוסופיית חיים, לפרוק מטען רגשי.

גיבורו של הרומאן, גיורא, נקרע בין החינוך שקיבל בבית הוריו (אביו הוא "פאשיסט ישראלי"). פסקא מתאר את אבי גיבורו תוך גילוי נטייה להגדרות חריפות ופרובוקאטיביות כמתכוון) ובין חיינו החדשים בפירנצה, שם הוא מתאהב בנערה איטלקיה וחי איתה. דווקא באיטליה האחר-פאשיסטית מעריצים אותו בני משפחתה של אהובתו דונטלה כבן לאומה של גיבורים. מלחמת ששת הימים מחזירה אח גיורא ארצה ובתוך המלחמה הוא נקרע בין תיעובה על כל המתרחש בה לבין "חדוות המלחמה" האוחזת בו בשדה הקרב. את המלחמה הוא רואה כמלחמה בין הישראלים החזקים, ה"פרוסים של המזרח" לבין הערבים החלשים. גיורא אחוז יסורי כוח. המעבר המהיר

שלישי אובייקטיבי כביכול, מסופרים פרקי ההיזכרות מילדות, כווידוי סובייקטיבי מפי המספרת עצמה, בגוף ראשון. והנה, למרות שפרקי העבר הילדותי הטראומאטי הינם עצובים וכאובים ומרגשים יותר, דווקא הם מסופרים בצורה מאופקת מאוד ונעדרת סנטימנטאליות. לעומתם פרקי ההווה, למרות הריחוק האובייקטיבי של המספר, רוויים רגשות סובייקטיביים, יותר ממה שאפשר היה לצפות.

ענין מוזר אחר הוא סיפורי החלומות הרבים. אגב, החלומות ברובם הינם יותר מדי מחושיבים ומנומקים באופן פסיכולוגי-לוגי מכדי לשכנע במהימנותם ה"חלומית" התת-הכרתית. על-כל-פנים, דומה שלחלומות הגיבורה נודע תפקיד נכבד ביצירתה של אווירת הסיוטים הפאנטאסמאגורית בעולמה. ברם, עד מהרה מתברר שברובם אינם נחוצים כלל, הואיל והם מציאות ה"ריאלית" שהמספרת בוחרת לעצב ולתאר בסיפור, הינה סיוטית ומוזעזעת יותר מהחלומות הללו, ויותר מהם היא גם מרשימה ומשכנעת במהימנותה האמנותית.

כך, למשל, תיאורי הטירוף של "הדסה המשוועת", המתודדה לפני עדת ילדים תמימים חומדי-לצון איך "את הכל הוציאו לי מהבטן. עכשיו ריק. לגמרי ריק" (30); של הצייר המשוגע העומד בבוך יום כיפור באמצע כבישי ריק וצועק: "ישראל עם של משוגעים — — — כולם משוגעים" (106); וכן התיאור המזעזע של גסיסתה ומותה של הגברת אטינגון (128) ונסיון התאבדותה של גברת גוסטי (144). אך המחריד מכל הוא תיאור התפוררותה המהירה של הגברת מינץ המופלאה, שהיא האדם היחיד ששולה יכלה לאהוב, והיא ממשיכה לדבוק בה בכל לבה גם בעת דעיכתה והתפוררותה. מזעזע מאוד הוא תיאור האורגיה הפרועה בביתה של הגברת שיף המזדקנת, שהיא ביטוי לתשוקת החיים המטורפת הגורפת יחד את חברות הצעירים עם הגברת המזדקנת במעגל ריקודים שדי ומבחיל (אגב, דומני שתיאור ההילולה הפרועה הזו הוא התיאור המרשים ביותר בספר).

אכן, זהו ספר-ביטורים מעניין ומרתק, למרות אווירת הסיוטים והצלילים, היאוש והמוות; ואולי דווקא משום כך...